

ՏԻԳՐԱՆ ԴԱՎԻԹԱՎՅԱՆ, Ադրբեջանի հատուկ ծառայությունները և դրանց հակահայ գործունեությունը, Ե., ՀՀ կառավարությանն առընթեր ազգային անվտանգության ծառայություն, 2017, 301 էջ:

Գիտական և կիրառական տեսանկյունից մեծ կարևորություն ունեն տարածաշրջանի ռազմաքաղաքական և անվտանգային ոլորտին առնչվող հիմնախնդիրների ուսումնասիրությունները՝ հաշվի առնելով տարածաշրջանում ընթացող գործընթացներն ու դրանց ազդեցությունը Հայաստանի ազգային անվտանգության շահերի ու մարտահրավերների վրա: Արդի տարածաշրջանային ռազմաքաղաքական գործընթացների շրջանակում խիստ էական են Ադրբեջանի ռազմաքաղաքական հիմնախնդիրների վերհանման նպատակով իրականացվող գիտական հետազոտությունները:

ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի գիտական խորհրդի և ՀՀ ԱԱԾ գիտաուսումնական կենտրոնի խորհրդի որոշմամբ հրատարակված՝ Տիգրան Դավիթավյանի մենագրությունը, այս առումով, գիտական և կիրառական կարևոր նշանակություն ունի:

Հաշվի առնելով Հայաստանի Հանրապետության և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության՝ պատերազմական իրավիճակում գտնվելը և Ադրբեջանի Հանրապետության (այսուհետև՝ ԱՀ) իշխանությունների կողմից սահմանի երկայնքով պարբերաբար իրականացվող ռազմական սադրանքներն ու մշտապես հնչող ռազմատենչ հայտարարությունները՝ նման թեմայի գիտական ուսումնասիրությունն առավել քան արդիական է և պահանջված: ՀՀ-ի և ԼՂՀ-ի դեմ գործի է դրված ԱՀ պետական-դիվանագիտական, ռազմական ու տեղեկատվական ողջ զինանոցը: Հայաստանի և Արցախի անվտանգությանն ուղղված սադրանքներից ու ռազմական ոտնձգություններից բացի, գործի են դրված նաև ադրբեջանական հատուկ ծառայությունների հետախուզադիվերսիոն, քայքայիչ գործունեության ողջ պաշարն ու ռեսուրսները: Ուստի, ինչպես իրավացիորեն նշում է հեղինակը, թեման ուղղակիորեն

առնչվում է ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարությանը և ՀՀ ռազմական դոկտրինին: Առանձնապես դրվատելի է, որ նման թեմաները գիտական ուսումնասիրության են ենթարկվում նաև ՀՀ ԱԱԾ աշխատակիցների կողմից և գիտահետազոտական ոլորտում ՀՀ ԱԱԾ-ի և ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի միջև ձևավորված համագործակցությունը տալիս է իր արդյունքները, և այս մենագրությունը դրա վառ վկայությունն է:

Ներածության մեջ հեղինակը հիմնավորել է թեմայի արդիականությունը, գիտական նորույթը, կիրառական նշանակությունը, հետազոտական մեթոդաբանական հիմքերը, սկզբնաղբյուրների և գրականության դերը սույն հետազոտության մեջ: Ուսումնասիրության համար առաջադրված խնդիրները, որոնք հնարավորություն են տվել թեման դիտարկելու և քննության առնելու ամբողջական, պատմական զարգացման համատեքստում, իրենց պատասխաններն են ստացել մենագրության մեջ:

Աշխատանքը գրվել է հայերեն, ադրբեջաներեն, թուրքերեն, անգլերեն և ռուսերեն տարաբնույթ աղբյուրների ու գրականության հիման վրա, օգտագործվել են չիրատարակված փաստաթղթեր, արխիվային նյութեր: Որպես սկզբնաղբյուրներ են ծառայել փաստաթղթերի ժողովածուներ, ժամանակակիցների հուշագրություններ, օրենքներ և իրավական այլ ակտեր, որոնք հնարավորություն են ընձեռել ավելի հանգամանորեն դիտարկել ադրբեջանական հատուկ ծառայությունների գործունեության ու հակահայ ուղղության շարժառիթները, ձևերը, մեթոդները, դրանց կառուցվածքն ու իրավական հիմքերը: Չափազանց կարևոր է, որ ադրբեջաներենից թարգմանվել և շրջանառության մեջ են դրվել իրավական բազմաթիվ ակտեր:

Նշենք, որ ուսումնասիրության համար բավական բարդ, գաղտնի և փակ այս ոլորտի վերաբերյալ տեղեկությունները, մեղմ ասած, սահմանափակ են: Այդուհանդերձ, բաց աղբյուրների հիման վրա կատարվող հետազոտությունը նույնպես կարևոր է դարձնում աշխատանքի գիտական, կիրառական նշանակությունը: Միջազգային պրակտիկայում գաղտնի թեմաների վերաբերյալ բաց աղբյուրներով հետազոտությունների բազմաթիվ փորձեր կան, որոնք տվել են, այսպես ասած, սպասված արդյունքը, իսկ նման հետազոտությունները ծանրակշիռ դեր ունեն նաև հատուկ ծառայությունների գործունեության մեջ:

Մենագրության մեջ առաջին անգամ ներկայացվում են ԱՀ հատուկ ծառայությունների կառուցվածքները (գլ. 3, էջ 78-92), որոնց վերաբերյալ տեղեկություններն այդ երկրում գաղտնի են, և ամբողջական պատկերն ստացվել է՝ բաց աղբյուրների ընձեռած տեղեկատվության համադրման, համեմատու-

թյան, վերլուծության հիման վրա: Հարկ է ընդգծել, որ մեզանում առաջին անգամ է հետազոտվում ԱՀ հատուկ ծառայությունների և դրանց հակահայ գործունեությանը վերաբերող հարցերի մի ամբողջ շրջանակ: Թեմայի բնույթից ելնելով՝ հեղինակն անդրադարձել և ներկայացրել է ԱՀ հատուկ ծառայությունների կազմավորումն ու հակահայ գործունեությունը 1918-1920 թթ. Ադրբեջանի Դեմոկրատական Հանրապետության շրջանում՝ այս համատեքստում գիտական շրջանառության մեջ դնելով մի շարք արխիվային փաստաթղթեր: Տ. Դավիթավյանը իրավացիորեն նկատել է, որ ԱԴՀ հատուկ ծառայությունների հակահայ, հետախուզադիվերսիոն գործունեությունն ավելի լայն թափ ստացավ հատկապես Արցախյան հիմնախնդրի համատեքստում: Խորհրդային ժամանակաշրջանում Ադրբ. ԽՍՀ-ի իշխանությունների և հատուկ ծառայությունների հակահայ, որոշակի սքողված քայլերը ևս շարունակվել, ավելի ցայտուն են դրսևորվել Հ. Ալիևի՝ բարձր պաշտոններ զբաղեցնելուց հետո: Սույն ուսումնասիրության հեղինակը տարբեր փաստերի համադրմամբ կարողացել է ի ցույց դնել դրանց քողարկված հակահայ գործունեության առանձնահատկությունները:

Իրավիճակն էականորեն փոխվեց Արցախյան հիմնախնդրի ի հայտ գալուն պես, երբ ԱՀ-ն Արցախի ինքնորոշմանը պատասխանեց հայերի կոտորածներով, էթնիկ զտումներով ու սանձազերծած ռազմական գործողություններով և իր առաջնահերթությունը հռչակեց ռազմական ճանապարհով հիմնախնդրի լուծմանը հասնելու քաղաքականությունը: Զինադադարից հետո, չհադարեցնելով ՀՀ-ի և ԼՂՀ-ի դեմ ռազմական սադրանքները, ԱՀ-ն նոր թափ հաղորդեց հատուկ ծառայությունների գործունեությանը: Տ. Դավիթավյանը մենագրության մեջ ուսումնասիրել և հստակ ներկայացրել է ԱՀ հատուկ ծառայությունների հետախուզության մի շարք առանձնահատկություններ: Նա իրավամբ նկատում է, որ այդ ծառայությունները ՀՀ-ի և ԼՂՀ-ի դեմ հետախուզական ակտիվություն են դրսևորում այնպիսի երկրներում, որտեղ կան հայկական համայնքներ և կապ Հայաստանի ու Արցախի հետ: Այս առումով աչքի է ընկնում հատկապես Թուրքիան, որը մեծ դերակատարություն ունի ոչ միայն Ադրբեջանի ռազմական ոլորտի արդիականացման հարցում, այլ նաև՝ ադրբեջանական հատուկ ծառայությունների հետ համագործակցության, ուղղորդման ու աջակցության գործում: Դեռևս 1990-ականներից Թուրքիայի ազգային հետախուզական կազմակերպությունը (MIT) բավական ակտիվ համագործակցում է ԱՀ համապատասխան կառույցների հետ, ինչի վկայությունը Թուրքիայի տարածքում ՀՀ-ի դեմ հետախուզական աշխույժ ակտիվ գործողություններն են: Հայտնի փաստ է, որ MIT-ը 1990-ականնե-

րի սկզբից ներկայացուցչություն է ունեցել Բաքվում: Այդ երկու երկրների միջև առկա է նաև ռազմական հետախուզության վերաբերյալ իրավապայմանագրային բազա¹:

Պատահական չէ, որ, ինչպես նշված է աշխատանքում, ՀՀ-ի դեմ լրտեսական գործունեության համար հավաքագրումներն ԱՀ հատուկ ծառայություններն իրականացրել են Թուրքիայի տարածքում բնակվող և աշխատող հայերի շրջանում (էջ 210-213): Այս համատեքստում Թուրքիայի և Ադրբեջանի հատուկ ծառայությունները ռազմական և հետախուզական ոլորտներում սերտորեն և համակարգված են գործում իրար հետ: «Ուսումնասիրելով ՀՀ-ում և Արցախում պետական դավաճանության և լրտեսության մեղադրանքներով դատապարտված անձանց մեղադրական եզրակացությունները և դատավճիռները՝ հստակ ուրվագծվում է, որ Թուրքիայի տարածքում տեղի հատուկ ծառայությունների հովանու ներքո Ադրբեջանի հատուկ ծառայությունները գործում են այնպես, ինչպես սեփական երկրի տարածքում» (էջ 213):

Հեղինակն արդարացիորեն նկատում է, որ Թուրքիայի կողմից ստեղծված Ադրբեջանի «խամաճիկային» հանրապետությունը գտնվում է այդ երկրի ռազմաքաղաքական ազդեցության ոլորտում, և Թուրքիան ամեն կերպ աջակցում է ԱՀ-ի հակահայկական գործունեությանը: Այս առումով ուշագրավ է Թուրքիայի ԶՈՒ ԳՇ նախկին պետ Ի. Բաշբուդի՝ 2016 թ. հարցազրույցներից մեկում արտահայտած այն միտքը, որ «իր երազանքը Թուրքիայի և Ադրբեջանի միավորմանը՝ մեկ միասնական պետության ստեղծումն է»²: Սա թերևս գերակայող գաղափար է Թուրքիայի ռազմաքաղաքական շրջանակներում, իսկ ՀՀ-ն և ԼՂՀ-ն առկա ռազմաքաղաքական գործընթացներում բախվում են «թուրք-ադրբեջանական տանդեմի» լրջագույն սպառնալիքներին ու մարտահրավերներին:

Վերջին տարիներին Թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև ռազմական համագործակցությունն ինտենսիվորեն զարգանում է՝ ընդգրկելով տարբեր ոլորտներ՝ ռազմական կրթությունից մինչև ռազմարդյունբերություն, հետախուզությունից մինչև համատեղ օպերատիվ պլանավորում և այլն³: Ընդ-

¹ Թուրքիա-Ադրբեջան ռազմական համագործակցության մասին տե՛ս **Овсеян Л., Иванов В.** Военно-политические аспекты сотрудничества Турции со странами Южного Кавказа и Центральной Азии, Е., 2010:

² İlker Başbuğ: En büyük hayalim, Türkiye ile Azerbaycan'ın..., <http://www.milliyet.com.tr/Ilker-basbug-en-buyuk-hayalim-gundem-2227302/>.

³ Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması, 12.08.2010, T.C. Başbakanlık, Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, Sayı:B.02.0.KKG.0.10/101-246/5147.

գծենք, որ 2010 թ. Թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև ստորագրված «Ռազմավարական համագործակցության և փոխօգնության մասին» համաձայնագրով, փաստորեն, երկու երկրների միջև ռազմաքաղաքական դաշինքը նոր մակարդակի բարձրացվեց, և կողմերը միմյանց նկատմամբ փոխադարձ պաշտպանության պարտավորություններ ստանձնեցին:

Աշխատության մեջ, ի թիվս այլ խնդիրների, ԱՀ հատուկ ծառայությունների գործունեությունը դիտարկվում է ոչ միայն հակահայկական ուղղվածության, այլ նաև ներքաղաքական գործընթացների համատեքստում: Մասնավորապես, անդրադարձ է կատարվել երկրում տեղաբնիկ ժողովուրդների ճնշումների, կրոնադավանական տարրերի և քաղաքական այլախոհական շրջանակների դեմ հատուկ ծառայությունների գործի դնելու՝ ԱՀ իշխանությունների քաղաքականությանը: Ներկայացվել են նաև հատուկ ծառայությունների բարձրաստիճան պաշտոնյաների՝ կոռուպցիոն ու հակաօրինական գործունեության որոշ դրվագներ, որոնք որոշակի պատկերացում են տալիս ներադրբեջանական կլանային համակարգի վերաբերյալ: Գրքում վերլուծության է ենթարկված ԱՀ հատուկ ծառայությունների ուղղակի ներգործությամբ Հայաստանի և Արցախի դեմ իրականացվող տեղեկատվական պատերազմի շրջանակում նախաձեռնված՝ Հայաստանի և Ադրբեջանի միջև, այսպես կոչված, խաղաղության հարթակի խնդիրը, որը ոչ այլ ինչ է, քան հատուկ ծառայությունների հերթական քարոզչական ու տեղեկատվական գործողություն:

Մենագրության վերջում հանրագումարի են բերված հետազոտական աշխատանքի արդյունքները՝ ընդհանրացնող և հստակ եզրահանգումներով: Սույն ուսումնասիրությունը խիստ արժեքավոր և արդիական աշխատանք է, որը, բացի գիտական կարևորությունից, ունի նաև կիրառական մեծ նշանակություն: Նպատակամիտված է ՀՀ և ԼՂՀ պետական գերատեսչությունների ղեկավար կազմերի իրազեկվածությանը, ՀՀ ԱԱԾ աշխատակիցների որակավորման բարձրացմանը, նախատեսված է նաև ռազմաուսումնական հատուկ դասընթացներում ներառվելու համար:

Գիրքը հրատարակվել է ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Ռ. Սաֆրաստյանի և իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Ա. Քինակցյանի խմբագրությամբ:

ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ Լ.Ս.

Պատմական գիտությունների թեկնածու